

SUMARI

Butlletí especial VIII FORUM INTERXARXES – DIPUTACIÓ DE BARCELONA:
“Com abordar els fenòmens de violència familiar des del treball en xarxa?”

1. **RESSENYA** de l'acte
2. **MATERIALS:** Ponències de Pepa Horno, Mercè Caso, Nùria Mariano, Julia Masip, Fernando Lacasa i Helena Santacana.

RESSENYA

Entorn al tema triat enguany : **“Com abordar els fenòmens de violència familiar des del treball en xarxa?”** , el VIII Fòrum Interxarxes-Diputació de Barcelona va reunir a 350 persones al Centre de Cultura de Dones Francesca Bonnemaison.



L'acte va ser inaugurat pel **Sr. Josep Oliva Santiveri**, Diputat Delegat de Benestar Social, Salut Pública i Consum de la Diputació de Barcelona, i per la **Sra. Francina Vila**,

Regidora del districte Horta Guinardó i Regidora de Dona i Drets Civils, els quals van posar de manifest la importància i l'oportunitat d'abordar una problemàtica que, si bé no és nova, tampoc ha deixat de mostrar noves facetes que ens indiquen la feina per fer encara, especialment en aquest moment de crisi econòmica en el qual, “el retorn a casa després d'haver-se emancipat” ha tornat més vulnerables a tots els membres de la família. Tant als homes, en els quals sovint ha augmentat la frustració, com a les dones, que retarden el fet de demanar ajuda quan la necessiten, com als nens, que acaben sent els més oblidats en tota aquesta problemàtica.

Tant el Sr. Josep Oliva com la Sra. Francina Vila, van posar l'accent en la necessitat de “superar l'especialització de cadascun” per abordar, des de la perspectiva que dóna el treball en xarxa, els indicadors i les situacions de risc que puguin derivar en actes de violència. Van destacar, també, l'interès dels professionals per formar-se i seguir interrogant-se al voltant de la violència familiar, així com el seu valor i el treball que realitzen per prevenir-la.

En l'organització de l'acte van establir-se dos espais de treball. Una primera taula amb el títol “*La realitat de la violència familiar*” a la qual van participar **Pepa Horno**, consultora en infància, afectivitat i protecció i **Mercè Caso** magistrada degana dels jutjats de Barcelona. Va coordinar la taula en **Ramon Almirall**, psicòleg del EAP d' Horta-Guinardó i coordinador del programa Interxarxes.



Ramon Almirall va obrir la sessió de treball posant de manifest que el fenomen de la violència familiar ha canviat en la forma de manifestar-se i que el desig i l'interès dels

professionals se centra en primer lloc en com prevenir-la i en tot cas també, en com alleugerir el seu impacte negatiu quan no s'ha pogut evitar. Així mateix va subratllar els avantatges que oferia el treball en xarxa per assolir aquests objectius.



Pepa Horno va titular la seva ponència: *“Treballar en xarxa sobre la violència intrafamiliar: claus per veure, claus per actuar”*. Va partir de la necessitat de donar-se un marc conceptual des del qual plantejar què és la violència i quines són les característiques de la violència que es dona al sí de les famílies. La realitat és que estem treballant amb gent que s'estima i que la violència, va molt més allà que el maltractament. El primer que ella va plantejar és que resulta difícil visibilitzar el que està davant: És el que es veu?, és el que es viu?, és el que s'interioritza?, o és el que s'ha produït. “La violència s'avalua des del dany que ocasiona, no s'avalua ni des de la manera com es produeix, ni des de la intenció”. La violència s'exerceix des de l'abús d'un lloc de poder. El que exerceix la violència té un poder sobre la seva víctima i el complex és, que aquest poder està embolicat amb el teixit de l'amor. És per aquesta dimensió que el dany ocasionat té conseqüències massives, ja que afecta al desenvolupament afectiu, al desenvolupament cognitiu i al desenvolupament social de la persona que ha sofert violència. Els efectes d'aquest dany tenen conseqüències en el que Pepa Horno va denominar “la intel·ligència somato-sensorial”, és la intel·ligència que té lloc “en els budells”, a diferència de la que té lloc en el cap o en el cor. Va fer ús d'aquesta metàfora corporal per transmetre la dificultat i la subtileza de l'abordatge d'aquest fenomen i per insistir en la importància de “introduir el treball corporal com a fonamental per erradicar la violència”. Els professionals no podem confondre el conflicte

amb el vincle afectiu. Les persones que pateixen violència, poden sentir-se estimades, però viuen “a la intempèrie”, viuen “amb el budell retorçat de por”, viuen amb la inseguretat i el temor. “Comprendre” quines són les condicions d'existència de les víctimes de violència ajuda als professionals a no confondre's respecte de la seva pròpia vulnerabilitat. Ajuda a no desmuntar els sistemes de pertinença si no podem oferir una alternativa, i a considerar el procés i el ritme de l'altre com a clau per al treball amb les víctimes de violència.

Mercè Caso va titular la seva conferència “*Podem situar als jutges i a les jutgesses dins del model de les xarxes?*” Va començar parlant de la realitat que donen les estadístiques segons les quals es podria pensar que han disminuït les denúncies per violència de gènere, per això va assenyalar, d'una banda, que és necessari examinar les xifres amb prudència, ja que en molts casos poden resultar enganyoses, i per l'altre “la ceguesa judicial” per saber qui són les víctimes, quan es tracta de considerar no només a les dones. Va explicar els tres models de jutges, remetent-se al jurista i filòsof belga, François Ost: el jutge Júpiter, que respon a la concepció clàssica de la magistratura i s'expressa a partir d'actes d'autoritat sense necessitat de cap explicació o justificació; el jutge Hèrcules, avesat a la resolució de problemes, que es proposa que el món sigui raonablement sostenible, un objectiu certament herculi; i el jutge Mercuri, déu de la comunicació, que actua des d'una concepció de la societat com a xarxa de relacions socials i assumeix una posició d'intermediació i d'harmonització d'interessos contraris. A continuació va ubicar-los a la realitat actual, recordant que hi ha més Júpiters que Mercuris.

Va assenyalar dues de les condicions de l'actuació judicial, la solitud i la imparcialitat del jutge, i com la dificultat del jutge per incloure's en un model de treball en xarxa és que, d'una banda ha de pronunciar-se, ha de donar un veredict, i per l'altra ha de qüestionar “la veritat absoluta” que pugui plantejar-se des dels diferents llocs. No obstant això, aquesta col·laboració, que “és millorable”, permetrà articular el sistema judicial i el sistema de protecció, que en aquest moment està posat a les xarxes de protecció comunitàries. Una conseqüència de la manca de col·laboració és que actualment hi hagi un desconeixement del nombre de nens que són víctimes de violència familiar. Els jutges necessiten dels professionals que siguin molt precisos i concrets en les seves valoracions, d'aquesta forma, és “viable” que alguns jutges puguin incloure's en un treball en xarxa quan s'ha de passar a concretar l'aplicació de la resolució judicial.

Tant Pepa Horno com Mercè Caso, van coincidir a assenyalar i lamentar que la infància no importa prou si parem atenció a la falta de dades.

La segona taula va tractar sobre "Experiències de treball en xarxa en situacions de violència familiar". Va estar coordinada per **José Ramón Ubieta**, psicòleg de SSB de Horta-Guinardó i excoordinador del programa Interxarxes, qui va assenyalar en el fenomen de la violència la marca d'un fracàs, ja que és quan la conversa falla, que apareix el passatge a l'acte violent.



Els components d'aquesta taula: **Núria Mariano**, tècnica del Àrea d'Atenció a les Persones del Consell Comarcal de Berguedà; **Xevi Montes**, coordinador del EAIA del Bages-Berguedà; **Julia Masip**, psicòloga dels Serveis Socials de Horta-Guinardó; **Fernando Lacasa**, coordinador del CSMIJ de Cornellà i **Helena Santacana**, educadora social dels Serveis Socials de Horta-Guinardó, van respondre a la pregunta de com construir respostes col·lectives que permetin detectar i actuar enfront de situacions de violència familiar. **Núria Mariano**, des de la construcció d'una xarxa que permetia conèixer la realitat d'una comarca caracteritzada per la dispersió geogràfica; **Xevi Montes**, des de la percepció que es tracta d'actuar abans que apareguin els fenòmens; **Fernando Lacasa**, des d'el programa "TEVÍ", a partir del descobriment que en les situacions de violència domèstica hi havia molts nens testimonis dels fets; **Julia Masip**, des de l'experiència que han estat desenvolupant a Horta-Guinardó des de fa 13 anys amb dones en las quals la condició de víctimes de violència no és manifesta d'entrada; i **Helena Santacana**, des del treball en grup amb nens, les mares dels quals sofreixen per la situació de violència en la qual viuen.

Aquesta taula mostrava un recorregut que anava des de la construcció d'una xarxa fins als efectes que genera, i oferia una resposta a com fer per tal que la infància compti.



L'acte va ser clausurat amb les paraules d'**Àngels Canals**, gerent de l'Institut Municipal de Serveis Socials de l'Ajuntament de Barcelona, qui va destacar la qualitat dels treballs i les experiències presentades i el compromís i l'esforç dels professionals, alhora que va assegurar el suport de les Institucions per tal que el treball en xarxa segueixi practicant-se.

Comitè Tècnic

MATERIALS

Primera taula. Debat sobre: “La realitat de la violència familiar”

Pepa Horno. “Trabajar en red sobre la violencia intrafamiliar: claves para ver, claves para actuar”

La violencia contra los niños y niñas, y sobre todo aquella que se da en sus entornos familiares, es una de las problemáticas de mayor complejidad y sutileza en su abordaje. Supone un reto a la mente y al corazón de todos los que la presencian, la viven y/o trabajan para erradicarla. A menudo cuestiona la base de los afectos y seguridad, y obliga a los y las profesionales a afrontar su propia vulnerabilidad. Por eso es importante desarrollar marcos conceptuales y herramientas de trabajo adecuadas que se desarrollen en el marco de un trabajo en red.

La ponencia trata de desarrollar dos tipos de claves que deben tenerse en cuenta en el diseño de esos marcos y herramientas:

- A.** Claves para ver: claves que nos permitan desarrollar marcos conceptuales ajustados a la realidad de la problemática en su complejidad y magnitud.
- B.** Claves para actuar: claves que nos permitan el diseño de una intervención en red y con las herramientas metodológicas que sean más eficaces.

A continuación se resumen brevemente las claves mencionadas.

A. CLAVES PARA VER

1. Claves acerca del concepto que manejan los profesionales sobre la violencia.

Violencia es, según la OMS, *“el uso deliberado de la fuerza física o el poder, ya sea en grado de amenaza o efectivo, contra uno mismo, otra persona o un grupo o comunidad, que cause o tenga muchas probabilidades de causar lesiones, muerte, daño psicológico, trastornos en el desarrollo, o privaciones y atenta contra el derecho a la salud y a la vida de la población”*

Desde esta perspectiva es importante tener en cuenta que la violencia:

- No es sólo lo que se ve: la violencia no es sólo física, ni sólo por acción. No hacer, no proteger o la sobreprotección, impedir la autonomía o no imponer nunca normas y límites a un niño pueden ser distintas formas de violencia aparentemente contradictorias entre sí.

- La violencia no es sólo lo que se vive. Se evalúa siempre desde el daño que produce en la víctima, no desde la intención del agresor o agresora, pero ese daño no siempre es consciente en la víctima, ni para todas las víctimas por igual.
- Violencia es también los valores y creencias que se interiorizan, se normalizan e incluso se trivializan y conllevan un daño a las personas que las interiorizan. Un modelo afectivo desorganizado daña el desarrollo de la persona y no siempre proviene de un marco de violencia explícita.
- El abuso de poder, o más bien el mal uso del poder es la clave de la violencia, no el modo en que ésta se realiza. Por lo tanto para poder ejercer violencia contra alguien lo primero que se necesita es una posición de poder sobre esa persona, que se logra bien estableciendo un vínculo afectivo o de autoridad sobre él o ella, o bien eligiendo la víctima lo más vulnerable posible o anulándole hasta el límite de serlo.
- Comprender, por tanto, que el amor es una forma de poder, y como tal nos da la posibilidad de hacer bien y de hacer daño en una sola. Cuando usamos el amor de otra persona para hacerle daño o para obtener un beneficio propio a costa de su dolor estamos ejerciendo violencia. Y lo hacemos porque podemos, porque ese amor nos sitúa en una posición de poder sobre esa persona. Por eso el 80% de los casos de violencia contra niños, niñas y adolescentes se ejerce en su entorno cercano, porque proviene de personas que ellos quieren y respetan.
- La vivencia común a todas las víctimas de violencia no es la experiencia concreta sino la vivencia emocional del terror. El terror continuado (recordemos que al maltrato, dentro de la violencia, se llega por intensidad o por frecuencia) es la clave que define la vivencia emocional de la violencia, no tanto los hechos acaecidos sino que éstos llegan a configurar un clima emocional de miedo y pánico. Desde ahí uno de los aprendizajes más costosos para las víctimas de violencia es volver a confiar, a establecer intimidad con otras figuras vinculares.

2. Claves sobre el desarrollo de la persona

El desarrollo humano tiene lugar desde un otro y para un otro. Es necesaria al menos una figura vincular que ejerza la función especular y genere las conexiones neuronales, emocionales y cognitivas en la persona que posibiliten su desarrollo pleno.

Teniendo en cuenta este proceso, es importante recordar las siguientes claves cuando se aborda la violencia intrafamiliar:

- No es lo mismo sentirse amado que sentirse seguro. Muchas de las familias con las que vamos a trabajar, a pesar de vivir violencia intrafamiliar, han construido vínculos afectivos, que pueden ser destructivos, pero no por ello dejan de ser

vínculos. Lo que no han logrado crear es un clima de seguridad. Esto conlleva un estado de alerta permanente en los niños y niñas que deja secuelas en su desarrollo a todos los niveles. En la intervención con estos niños y niñas es necesario comprender que hacen falta estrategias y elementos diferentes para hacer sentir seguro a un niño que para hacerle sentir amado.

- El equilibrio emocional y la autoregulación emocional no vienen dados por un gran desarrollo de la inteligencia emocional sino por lograr el equilibrio entre la inteligencia emocional (visibilizada en el “corazón”) y la inteligencia somato sensorial (visibilizada en las “tripas”), donde se asienta la protección de la persona, las emociones y los elementos esenciales para su supervivencia. Aprender a amar a los demás es tan desarrollo emocional como aprender a amarse a uno mismo.
- La intervención aborda el relato de la experiencia de la violencia que cada persona se ha creado. Es el relato el que contribuimos a modificar, trabajando para que este relato sea positivo y realista. En este sentido, hay dos elementos imprescindibles en el trabajo con las víctimas de violencia, sobre todo de violencia intrafamiliar. El primero, la memoria, no negar los hechos, no minimizarlos ni pretender su olvido, que es en sí mismo imposible. La segunda, la justicia, y no hablamos de la justicia legal sino del reconocimiento de las familias y las comunidades del dolor de las víctimas, del daño sufrido. Ser legitimados por su red afectiva es una necesidad de las víctimas para su recuperación.
- En el trabajo sobre violencia, es necesario trabajar todo el abordaje desde la teoría del trauma, y específicamente los mecanismos disociativos que las víctimas ponen en marcha para garantizar su supervivencia, como el llamado síndrome de acomodación al abuso.

3. Claves sobre los elementos afectivos de la violencia:

- Existen modelos afectivos destructivos, que no por eso dejan de ser modelos afectivos. Los modelos afectivos inseguros (evitativo y ambivalente) o el modelo afectivo desorganizado siguen siendo modelos afectivos y, como tales, configurando el desarrollo.
- No debemos confundir intensidad emocional con vinculación emocional. En determinados modelos afectivos la intensidad emocional de las vivencias es altísima, pero eso no significa que existan relaciones vinculares debajo de esa intensidad. Al contrario también es cierto, a menudo las víctimas de maltrato demuestran un tono emocional muy bajo y eso no significa necesariamente que no se sientan unidos a sus figuras vinculares.

- Del mismo modo, no se debe entender el conflicto como indicador de falta de vínculo. Es la indiferencia la que a menudo resulta el indicador más fiable.
- Los entornos familiares donde se da la violencia posibilitan la creación de “identidades en negativo”, que son las identidades construidas desde el rechazo a la propia historia, desde la rabia, el conflicto y el acting out.
- Debemos interpretar siempre las conductas como modos de intentar controlar o manejar las emociones. Tienen un sentido que tiene que ver con la autoregulación emocional, la pertenencia y la supervivencia.

4. Claves existenciales:

Y, por último dentro de las claves para ver, están las claves existenciales, que nos sirven para intuir dos de las grandes problemáticas con las que van a tener que lidiar especialmente las víctimas de violencia.

- La certeza de que los eventos, personas y cosas que han condicionado su vida de una forma más radical no las han elegido. Eso conlleva una vivencia de estar a la intemperie, de conectar con la fragilidad y la vulnerabilidad que muchas víctimas pasarán la vida intentando evitar. Para ello pondrán en marcha todo tipo de mecanismos de defensa, huidas hacia adelante, fobias, rigidez, adicciones etc.
- La certeza, con igual peso que la anterior, de que el único margen de libertad real que tienen es la actitud con la que afrontan las vivencias que les han tocado. Y de ahí surge la responsabilidad sobre su propia vida, que es el resultado de lo que les tocó vivir y lo que hicieron ellos con aquello que les tocó vivir, la base de la resiliencia. Incluye temas como el estilo atributivo, las estrategias de manejo del estrés, la re-victimización, la depresión o la indefensión aprendida, entre otros.

B. CLAVES PARA ACTUAR

Una vez que se ha logrado un marco conceptual adecuado, hay que diseñar la intervención. Sobre ella es importante tener en cuenta lo siguiente:

1. Claves para la comprensión de la víctima:

- Dar por hecha la autodefensa (no esperar ser bien recibido). Para las víctimas, protección es igual a control.
- Honrar siempre la historia de supervivencia que hay detrás de cada víctima.
- No cuestionar el sistema de pertenencia si no hay una alternativa que ofrecer.
- Lograr una compasión real hacia el sufrimiento con el que se va a trabajar, diferenciando entre comprender y justificar las acciones de las personas.

- Trabajar para unir en víctimas y agresores el afecto al cuidado, el amor a cuidar y cuidarse.

2. Claves sobre la actitud con la que afronta la intervención el profesional:

- Entender la red profesional como espacio contenedor, de legitimidad y de resiliencia (resistencia y flexibilidad).
- Es necesaria la consciencia y la legitimidad de las propias “tripas”, de forma que el equipo pueda incluirlas como criterio en la toma de decisiones.
- Para trabajar en este ámbito hay que ser optimismo patológico y optar siempre por el vaso medio lleno.
- Cuidado con los criterios morales en la toma de decisiones y con el deseo de salvar a las víctimas, humanamente comprensible y esperable. No es nuestro camino, sino el suyo.

3. Claves operativas para la planificación y el desarrollo de la intervención:

- El proceso es del otro. La planificación de la intervención ha de adaptarse en lo posible a sus ritmos y sus tiempos.
- Uno de los objetivos de trabajo en entornos violentos debe ser siempre tratar de introducir quietud en los procesos y en las vivencias de las víctimas.
- Utilizar siempre en la intervención imágenes físicas y trabajo corporal, es el único modo de dar elementos para transformar la estructura afectiva de la persona.
- Promover siempre redes de pertenencia y aceptación para las personas.
- Promover proyectos grupales con elementos de trascendencia, que son el motor para que las personas pongan en marcha sus recursos de resiliencia.

4. Claves sobre los contenidos de la intervención y los profesionales implicados en ella:

Los profesionales aportan posibilidades de:

- Espacios y herramientas para la reconstrucción narrativa de la vivencia.
- Ser modelos de referencia positivos y desde ahí ser espejos desde los que desarrollarse.
- Habilidades y oportunidades de resiliencia.
- Legitimidad a las “tripas” de las víctimas y reconocimiento de su identidad y de su dolor.

Para hacerlo, los profesionales necesitan: estar en paz, tener vocación, tener voluntad de encuentro y mantenerse vigilantes, generar los espacios adecuados, generar una relación vincular y tener una serie de habilidades de comunicación y de afrontamiento de los problemas.

Desarrollar todo ese trabajo y cubrir esas necesidades es imposible si no es desde un trabajo en red.

De la intervención, los profesionales obtienen:

- consciencia del privilegio y de la responsabilidad de su trabajo,
- consciencia de su propia fragilidad,
- un espejo para mirar su propia historia,
- compasión hacia el sufrimiento que ven a diario.

Mercè Caso: Podem ubicar el jutges i les jutgesses dins del model de xarxes?

Des de la coordinació d'aquesta trobada se 'en plantejat algunes qüestions que tenen a veure amb el fenomen de la violència en el nostre país i la relació que el treball en xarxa que s'està realitzant per atendre a les persones afectades per la mateixa pot establir-se amb l'actuació judicial.

Algunes respostes a les preguntes plantejades:

S'observa una tendència general a l'increment dels fenòmens de violència? :

L'estadística pot ser a vegades enganyosa i per això és indispensable examinar-la amb prudència. Així, des del Observatorio contra la violencia doméstica –òrgan vinculat al poder judicial- es penjava a la seva web la següent notícia: ***“Las denuncias de violencia de género caen un 4,2% en el primer semestre del año. Pasan de 63.665 denuncias registradas en 2012 a 60.981 interpuestas en el primer semestre de este año. Acceso a los datos del segundo trimestre de 2013 sobre denuncias y procedimientos penales y civiles registrados en materia de violencia de género en los Juzgados y Tribunales.”***

<http://www.observatoriocontralaviolenciadomesticaydegenero.es>

Ara bé si contrastem les dades de la ciutat de Barcelona i en relació exclusivament als Jutjats de Violència sobre la Dona, caldrà matissar aquesta valoració: L'any 2009 es van presentar 3.669 denúncies. Al 2010 van pujar fins a 3.678. Al 2011, van ser 3.710 i al 2012, 3.710. és veritat que s'han disminuït en relació al 2011 però no en relació ni el 2010 ni el 2009. I com tots sabem l'absència de denúncia mai no pot ser interpretada com absència de violència. En relació al nombre d'ordres de protecció demanades durant 2012 a Barcelona, veiem que; el total demanades: és de 1,394 ,mentre que al 2011 van ser de 1,233. Si volem valorar la nacionalitat víctima veurem que: les

espanyoles majors d'edat que la van demanar van ser 728, mentre que les espanyoles menors d'edat van ser només 10. Les estrangeres majors d'edat van ser 652, i les estrangeres menors només 4. Per altra banda els homes denunciats van ser 709 espanyols en front de 685 estrangers.

Per valorar altres dades d'interès examineu el document adjunt en relació a dades de tot el país.

A quines persones afecta més: des de l'àmbit de la justícia i partint de les estadístiques hauríem de concloure amb contundència: a les dones. Però, la nostra resposta està vinculada a que l'actual normativa sobre violència de gènere dóna espai per visualitzar aquestes víctimes, però què passa amb els infants?. L'infant depèn essencialment de la xarxa per poder avaluar els diferents indicadors de risc. L'infant no arriba directament a justícia. No tenim estadística oficial dels nens i nenes víctimes de violència. Però ens trobem igual davant els adolescents. Tenen poca tendència a denunciar directament i no confien en l'estament judicial. La seva arribada al procés és moltes vegades com a infractors/es. Tampoc visibilitzem la gent gran: els gran oblidats del procés judicial: per què?, perquè no donem solució: és l'ordre d'allunyament la solució, una multa, una indemnització?.

Com es podria millorar: especialització dels professionals, protocol·lització de les intervencions, coordinació amb els sistemes implicats, ús de les tecnologies (una família és divorcia a l'Hospitalet i jo a Barcelona porto l'expedient de protecció de menors. Per saber què estem fent l'un i l'altre ens hem d'exhortar en lloc de permetre l'ús d'un sistema de gestió processal que permeti veure directament la resolució del meu company)

Cóm valorar la col·laboració entre l'estament judicial i els diferents serveis socials: En aquests moments la col·laboració és òbviament millorable. Cal tenir en compte dos elements: el model de jutge i el moment processal.

Per valorar el primer element és interessant fer servir l'anàlisi d'en François Ost, jurista i filòsof belga que va reflexionar sobre l'evolució del rol dels jutges i ja a l'any 1991 va publicar un article on explicava que hi han tres models de jutge:

- a. *El model Júpiter:* és aquell que dicta les sentències des de dalt de la muntanya que representa – piràmide de Kelsen-. La Llei està per damunt de tot i es desentén de les conseqüències de la seva aplicació. Representa allò que és imperatiu i la interpretació rígida de les normes com a valor absolut. Podríem pensar que representa una forma antiga de ser jutge però atenció,

trobem molta gent jove que respon a aquest model - la inseguretats porta a la rigidesa;

- b. *El model Hèrcules*; el semi-déu que ha baixat a la terra i que carrega damunt les seves espatlles tots els problemes del món que ell sol ha de resoldre. Hèrcules té la seva força en el cas concret. És un jutge que tant està instruint un homicidi com intentant arribar a un acord en un divorci com barallant-se perquè no té prou personal. Sembla que ens agradi més però la complexitat del món actual el sobrepassarà i el frustrarà. La frustració porta a la deixadesa.
- c. *El model Mercuri*; el missatger dels déus, sempre en moviment i està tant a la terra com el cel com als inferns. És el deu dels comerciants que presideix els intercanvis, el mediador. Aquesta és la clau. Quant tenim Mercuris tot flueix molt millor perquè abandonen el protagonisme però serveixen d'enllaç entre els implicats.

Cóm aconseguir millorar la integració del Jutge en el treball en xarxa:

1. Entenent quina és la funció del Jutge: la imparcialitat. El Jutge és la garantia de que s'analitzarà el cas concret, es valorarà l'aplicació de la norma, s'interpretarà de forma adequada i es prendrà la decisió avinent. El Jutge ha d'actuar sense prejudicis i això vol dir posar-ho en dubte tot i tenir present les màximes deontològiques:
 - a. **Consciència del caràcter "terrible"** en paraules de Montesquieu i "odiós" segons Condorcet del poder judicial que actua sobre la vida i la llibertat de l'home i per això només és legítim si compleix les garanties i es subjecte a la llei
 - b. **La consciència del caràcter relatiu de la veritat processal** (el valor del dubte en el àmbit penal i la necessitat de la prudència)
 - c. **La disposició a escoltar les raons de totes les parts en conflicte i la indagació indiferent de la veritat**
 - d. **La comprensió i la valoració equitativa** de cada cas en la seva singularitat
 - e. **El respecte a les parts** i a totes les persones que s'acosten al procés
 - f. **El deure de motivació** com a revers de la arbitrarietat
2. Entenen què vol, què necessita el Jutge dels professionals:
 - a. Honestat i rigor professional

- b. Guanyant credibilitat: oferir sempre informació objectiva i clara: atenció amb les valoracions subjectives (no em puc limitar a dir que el pis està brut que és una valoració subjectiva. Cal que digui “- en el el pis hi ha 4 bosses d’escombraries plenes de restes orgàniques en estat de descomposició”. De la mateixa manera no puc limitar-me a dir: “El nen té una mala relació amb la mare”. Cal dir on fonamento la meva conclusió –per exemple: “hem observat que el nen rebutja el contacte físic amb la seva mare”-. En l’informe puc fer una valoració, però haig d’explicar perquè. I el que és més important oferir-me per donar aclariments de tot ja sigui a través d’una trucada per telèfon – que no vol dir explicar al jutge secretets que després no vull fer constar a l’informe ja que el jutge només podrà fer servir allò que consta a les actuacions, o el que és el camí habitual, compareixent a judici.
 - c. Incloure pla de treball si la resolució és cap un camí o un altre
3. Diferenciar les dues grans fases del procediment. Seguir treballant un cop s’ha dictat sentència: ara les formalitats no són tant importants (podem demanar una entrevista, o una trucada telefònica) Al jutge també l’importa el nen.

A tall de conclusió podríem aportar les següents idees:

- a. No es poden canviar models d’actuació de la nit al dia: triem les persones adequades que desenvolupen llocs estratègics
- b. Reforcem la motivació: el per què
- c. Els canvis legislatius són importants però l’èxit resideix en l’experiència
- d. Fem una experiència pilot i exportem-la
- e. S’han de donar publicitat als bons resultats
- f. Mai no deixem de creure que val la pena. Tots som importants.

Taula rodona: Experiències de treball en xarxa amb situacions de violència familiar

Núria Mariano: Berguedà en xarxa: Benestar: Infància i Famílies

Contextualització del projecte

La nostra comarca

- Gran presència de municipis petits (61,3%): 19 dels 31 municipis són menors de 500 habitants
- Desembre de 2012 hi havia 40.981 habitants
- Baixa densitat de població: 35 hab. x km² aprox

- La **dispersió territorial de la població** també és una característica que pot condicionar l'accés als recursos i serveis per gaudir d'una bona qualitat de vida. La centralitat de recursos a Berga o d'altres municipis amb major nombre d'habitants, implica una mobilitat obligada per la resta de població que habita a municipis més petits.
- Les dones, els joves i la gent gran tradicionalment són usuàries principals del **transport públic**, i per tant els horaris i recorreguts establerts poden dificultar l'accés i participació de serveis i recursos segons les necessitats específiques associades al cicle de vida (serveis sanitaris, residències, escoles...).
- Població envellida
- Davallada de la població i especialment de la jove
- Entorn rural com a fortalesa perquè facilita la inclusió (veinatge) però també dificultat per la vessant d'aïllament i manca de visibilització de la violència familiar

Què és el Berguedà en xarxa?

- Es tracta d'un projecte impulsat pel Consell Comarcal del Berguedà, que es va iniciar el 2009. Des d'aleshores s'ha constituït com a metodologia de treball que té per objectiu millorar l'atenció a les famílies del Berguedà, i prevenir les situacions de vulnerabilitat.
- El projecte Berguedà en xarxa és **un espai interdisciplinari de treball, una metodologia de treball sistemàtic de col·laboració i complementació entre els recursos locals del nostre àmbit territorial, la comarca del Berguedà.**
- **És més que una coordinació entesa com a intercanvi d'informació, pretén ser una autèntica articulació comunitària, amb col·laboracions estables entre els professionals dels diferents serveis, per tal d'evitar duplicitats i competències entre recursos, descoordinacions i potenciar el treball en conjunt. INTERACCIÓ**
- La finalitat és donar a la població del Berguedà una atenció de qualitat potenciant el treball en xarxa entre institucions que tenen com a objectiu el benestar de les famílies, la infància i adolescència, a la gent gran, a les dones,...
- Aquest projecte neix de la voluntat de garantir una **major eficàcia** en la prevenció, detecció i intervenció així com una **millor eficiència** amb un abordatge integral d'atenció a les persones i alhora millorar l'**aprofitament dels recursos humans i econòmics.**

- Els àmbits de treball que inicialment es varen plantejar varen ser els de **l'abordatge de la violència familiar, el desenvolupament del pla de prevenció de drogues**, dissenyar i desenvolupar un programa per a la **prevenció de l'absentisme escolar**.

Com ens organitzem?

El Consell rector és el màxim òrgan de decisió. Àmbit polític. El formen diversos departaments de la Generalitat i també de la Diputació de Barcelona relacionats amb benestar social, justícia, salut, seguretat...

Secretaria Tècnica: àmbit tècnic del territori

Gestora: àmbits del Consell comarcal (àrea d'atenció a les persones del Consell Comarcal) es qui impulsa i coordina les taules i les comissions de treball.

Observatori Social: Eina que es gestiona des de la Oficina d'Inclusió de la comarca i que ha de recollir les dades quantitatives en relació a la violència familiar i ha d'elaborar la diagnosi de l'exclusió social de la comarca del Berguedà

Taula d'igualtat, on es va constituir la comissió de seguiment del protocol de violència masclista. S'amplia amb d'altres comissions amb caràcter més preventiu i sensibilització Taula d'infància i adolescència, la comissió que va elaborar el Protocol d'atenció a la infància en risc i que actualment esta efectuant el seguiment i l'elaboració d'una eina per a l'avaluació del protocol.

La comissió de prevenció de drogodependències que ha elaborat el Protocol de detecció i intervenció en els centres de secundària I la comissió d'acompanyament a l'escolaritat que té per objectiu la revisió del pla d'atenció i prevenció de l'absentisme escolar i treballar en altres línies de prevenció del fracàs escolar. **Espai socioeducatiu itinerant.**

La taula de gent gran, que està en procés d'elaboració de la Guia per l'abordatge dels maltractaments a les persones grans.

Finalment la Taula de Diversitat funcional que té un caràcter preventiu, i de la que s'han constituït 3 comissions de treball:

- Comissió de recursos socials, educatius i d'ocupació
- Sensibilització i formació
- Accessibilitat i mobilitat

Julia Masip: Projecte de grups de dones i fills-es que pateixen violència de gènere

Aquest projecte s' inicia l'any 1998 com una aposta del Dte Horta-Guinardó, a partir de la demanda insistent d'Entitats de dones i dels professionals de primària de Serveis

Socials Bàsics (sobretot del Carmel i Can Baró), que van constatar el greu efecte, dificultats i seqüel·les que comporten els maltractaments del marit-pare cap a la dona i indirectament cap als fills i filles. Considerant que és la violència intrafamiliar més agressiva, per la figura que l'exerceix, la paterna, perdent el seu respecte i fent mal a la mare, que és la figura de més dependència dels menors.

A través de una formació dirigida als professionals, psicòlogues, treballadores socials inicialment, i educadors-es socials més endavant, es volia sensibilitzar, afrontar, intervenir i prevenir el greu problema de la Violència de Gènere.

Es comença per la formació en grup per crear i consolidar grups de dones i llurs fills-es i segueix l'estudi i aprofundiment de l'anàlisi i detecció de la demanda a nivell Individual, en equip i en xarxa. També es dona impuls i creació al projecte comunitari "El mal son de la ventafocs" de caire detector i preventiu. El qual ha tingut un alt funcionament i seguiment, fins 2010 més enllà del Districte Horta Guinardó

La creació grupal i la seva consolidació ha estat l'enllaç i el nus més fort en tot el projecte i el seu procés de projecció fins l'actualitat, ampliant formació específica interna als professionals del propi Ajuntament de Barcelona i fora, a més de publicacions diverses com el llibre d'intervenció grupal en Violència de Gènere i altres articles (desigualdades i vg h-g onu 2015)

Objectius/metodologia

L'objectiu principal amb el grup de dones és el **de frenar la Violència de Gènere i aprendre límits**. Aquest objectiu s'afegeixen el de: treure malestar, alleugerir el dolor, identificar tipologies i seqüel·les, així com: incrementar la funció terapèutica, de cura, d'anàlisi, recuperació, enfortiment i canvi, a la mateixa vegada que s'enforteix el treball del equip en el treball en xarxa

Metodologia

Es va establir una formació i circularitat dels professionals que intervenen: Sempre hi ha treballadors socials i educadors socials, acompanyats amb una de les dos psicòlogues del Districte, de Horta i de Guinardó

Un grup de dones i fills per curs que es constitueix a partir de la detecció i les derivacions dels professionals de Serveis Socials i d'altres serveis de la xarxa

Es realitza un treball d'equip per grup de dones i grup de fills-es en el qual es tracta de la contenció del dolor i malestar greu, de compartit, de reconduir, i de dirigir per enfortir.

L'any 2009-10 s'intenta incloure un grup d'homes (Servei d'Atenció a Homes, SAH) que no va acabar de funcionar.

Es fa un treball amb els Indicadors i tipologies de Maltractaments: Físics, Psíquics, Econòmics, Socials, Sexuals, Jurídics

Temes: L' Autoestima, les pors, les inseguretats, els límits, la salut, els drets i justícia rel, parella-pare, i rel-fills. Igualment es treballa al voltant del tema de la recuperació del jo, de les seqüeles, de l' empoderament i del futur

Quant el fenomen de la violència Genere i la seva evolució.

Actualment l'entrada de dones és més diversificada: La dona es presenta amb una demanda més clara i més informada. També fan demanda dones joves i adolescents soles, abandonades per la parella-pare del seus fills-es.

El que veiem que sorgeix ara es una forta agressivitat en famílies normalitzades que estant patint la crisi economica, en les que augmentan els reagrupaments per qüestions econòmiques, i també es detecta un augmentat els problemes de salut mental.

Un altre fenomen agressiu que també apareix és el de molts fills adults que maltracten a les seves mares grans.

Ens agrada constatar que es dona més intervenció-directa amb homes i amb noves masculinitats, i ens sembla important incidir que que hauria d'haver hi més connexió amb mossos i justícia

Altres serveis i Violència familiar

Com són les escoles, serveis de salut, salut mental, serveis específics EAD i PIADs, fiscalia, mossos.

Hi ha un Circuit de Dones que pateixen Violència de Gènere, i actualment es vol crear el d' Infància per millorar l'itinerari de les famílies en la seva circulació pels serveis, donant un missatge comú.

La diversitat és molt rica i l'amplitud d'intervencions ha de complementar les deteccions d' indicadors diferencials i a la vegada comuns en els diferents equips.

Propostes per millorar

- Donar importància i fer servir els protocols, dirigir-los a mossos i fiscalia
- Formar i promoure la prevenció reforçant en les escoles les possibilitats de detecció quant la violència infantil i juvenil, que moltes vegades ve de casa

- Millorar la consolidació de grups, tallers infantils i d'adolescents
- Incloure i amplificar els projectes a professionals pel canvi masculí de les diferents associacions d'homes: SAH, AHIGE, Homes igualitaris..)
- Ampliar i fomentar la formació a professionals judicials, advocats etc

Helena Santacana: Grups de fills de mares que pateixen violència domèstica

Definim el grup d'infants com un grup de prevenció, detecció i contenció .

L'objectiu marc del grup és crear un espai de confiança basat en el suport i el foment de la resiliència, on es pugui treballar amb els infants aspectes relacionats amb:

- l'autoestima
- les habilitats comunicatives
- la identificació i gestió d'emocions
- els models de comportaments i relacions constructius i respectuosos.

Aspectes Claus

- Grup adaptat a les edats dels fills de les mares del grup de dones. Es un grup vertical que pot atendre des de nadons fins a adolescents de 14 anys. Per tal de poder treballar els diferents aspectes senyalats en els objectius, fem dos grups segons les activitats a desenvolupar . Un de 0 a 5 anys i l'altre de 6 a 14 anys. El grup de petits el porta una Treballadora Familiar i una voluntària i el grup de grans dos educadors.
- A l'hora de fer la selecció de les dones es prioritza aquelles que tenen fills entre 6 i 14 anys, per tal de poder tenir un nombre de 4 o 5 infants per poder treballar.
- L'entrevista inicial amb la mare la fa una de les educadores conductores del grup d'infants i una de les conductores del grup de mares. En aquesta entrevista es parla de com ha vist i/ o ha viscut la violència familiar l'infant. L'objectiu principal es fer conscient a la mare del patiment de l'infant i que senti que formen part d'un mateix problema. A la vegada que es deixa palès que grup de mares i grup d'infants formen part d'un mateix projecte i estant relacionats.

Després es queda per una segona entrevista amb la mare i els seus fills, si són majors de 5 anys. Aquesta entrevista la fa l'educadora conductora del grup d'infants amb

l'objectiu principal de reconèixer el patiment de l'infant. S'explica al nen/a el perquè la mare i ell vindran al grup i què es farà.

Creiem que aquest és un aspecte molt important per tal que l'infant sàpiga que tots els nens i nenes del grup han viscut o viuen situacions semblants a la seva, així com que la mare es preocupa per poder posar remei a la situació de violència que es viu a casa. Aquest aspecte alleugera el sentiment de por i culpabilitat de l'infant, així com facilita que el nen/a pugui expressar el seu malestar.

- Un cop al mes es fa un treball corporal conjunt amb les mares i els fills, per tal d'enfortir el vincle, sovint afectat per la situació de violència viscuda
- Al llarg del desenvolupament del grup hi ha una comunicació constant amb les mares; tant perquè ens puguin dir aspectes importants dels seus fills, com per fer-los-hi un retorn de com estan i veiem el seu fill en el grup. Si creiem que caldria estar atès d'una manera més individualitzada i/o especialitzada orientem a recursos més especialitzats i a parlar amb la seva referent.

Metodologia

El grup es fa 1 dia a la setmana durant dues hores. Comptem amb unes 20 sessions de febrer a juny.

Distribuïm les dues hores de la següent manera:

1. espai de benvinguda
2. desenvolupament de l'activitat, on segons l'activitat separem els grans dels petits.
3. berenar tots junts
4. Jocs diversos

Les activitats més dirigides a treballar els objectius principals del grup, les hem tretes del llibre de Jorge Barudy i Maryorie Dantagnan *La fiesta Mágica y realista de la resiliencia infantil* adaptant- les segons el grup.

A través d'aquestes activitats anem construint un mural on es reflecteix de forma gràfica l'evolució del grup i de tot allò que es va treballant. Comencem treballant la identitat individual, la grupal, per després passar a treballar l'autoestima i acabar treballant les emocions.

En acabar el grup, a la festa de comiat, passem un vídeo de totes les fotos que hem anat fent al llarg del desenvolupament del grup on es reflecteix el treball que s'ha fet per tal d'ensenyar-ho a les mares i perquè quedi com a record.

Fernando Lacasa: Testimonis de Violència Domèstica (TEVÍ). Programa del Centre de Salut Mental Infantil i Juvenil de Sant Joan de Déu de Cornellà

Gairebé fa 10 anys, l'any 2003, al Centre de Salut Mental Infantil i Juvenil de Sant Joan de Déu a Cornellà vàrem descobrir, que en més de la meitat de les famílies compartides amb el Centre de Salut Mental d'Adults, hi havia mares maltractades. Per tant la violència familiar era una realitat que afectava a un nombre molt alt dels nostres pacients. Vàrem començar a donar una resposta professional especialitzada a aquest tipus de problemàtica i l'any 2005 vam crear el Programa d'Atenció als Testimonis de Violència Domèstica. Programa que anomenem TEVÍ (te-ví), per subratllar el fet que els nens sí que se n'assabenten de la violència domèstica, encara que no em parlin espontàniament i el seu entorn no ho detecti com a problema. L'any 2010 el Programa TEVÍ es va implementar a la resta dels dispositius del Servei de Psiquiatria de l'Hospital Sant Joan de Déu.

Des de d'implantació del programa TEVÍ, hem comprovat que la detecció de l'exposició a situacions de violència domèstica en els pacients millora el diagnòstic dels seus símptomes i permet un tractament més eficaç. Eficàcia que repercuteix en un ús més racional dels recursos, escassos en la situació de restricció actual. Fruit d'aquesta experiència, hem elaborat criteris i instruments de detecció i diagnòstic, així com estratègies terapèutiques especialitzades i específiques pels nens i adolescents testimonis de violència, així com per les seves famílies.

Ara sabem que els nens es i adolescents testimonis de violència són consultants freqüents de la Xarxa de Salut Mental de Catalunya. En un estudi realitzat en Centres de Salut Mental Infantil i Juvenil (CSMIJ) de l'àrea metropolitana de Barcelona, en el què es va preguntar directament als nens i adolescents de 8 a 17 anys d'edat sobre la violència domèstica en les seves llars, 100 dels 540 menors preguntats (19%), van respondre haver vist o escoltat als seus pares com s'empenyien, copejaven o trencaven objectes durant les seves discussions (Olaya, 2009).

Està àmpliament demostrat que l'exposició a la violència és un poderós factor de risc de salut mental i física i de desadaptació social, a més d'augmentar la probabilitat de transmissió generacional de la violència. Encara més, l'exposició a la violència,

juntament amb el maltractament directe i l'abús sexual, son els predictors més fiables i gairebé únics de patir o fer patir violència domèstica a l'edat adulta.

El concepte d'exposició a la violència domèstica abasta diverses realitats:

- el nen-a o adolescent pot ser testimoni ocular de la violència;
- el nen-a pot escoltar paraules o actes violents quan es troba en una habitació propera;
- el nen-a és testimoni de les conseqüències de la violència, pot veure a la seva mare ferida o plorant després d'una agressió o viure la visita de la policia.

Els nens i nenes exposats a la violència domèstica pateixen profundament. Els nens i nenes viuen a una 'zona de guerra', pendents de preveure què pot passar. Durant les agressions estan espantats i tracten de fugir o d'ajudar la seva mare, amb freqüència es tanquen a la seva habitació. Es troben desbordats i sols, les mares no els podem tranquil·litzar perquè elles mateixes estan espantades. Els pares, que en altres circumstàncies son buscats com a protecció en front al perill, ara són la font de perill. Per a un nen-a veure maltractada a una persona que estima i de la que depèn psicològicament, per un altra persona que també estima, li produeix tal patiment, que podem considerar que l'exposició a la violència és un tipus de maltractament.

A través de la Unitat TEVÍ/UFAM del Servei de Psiquiatria i Psicologia, aquest programa està millorant i s'està implementat en el plàl clínic i al comunitari en els altres CSMIJ de Sant Joan de Déu. En l'àmbit clínic s'ha estès la detecció de la violència domèstica, l'avaluació i el tractament dels problemes de salut mental que se'n deriven. A l'àmbit comunitari, tots el CSMIJ de Sant Joan de Déu s'han integrat en les taules territorials d'abordatge de la violència domèstica i contribueixen a establir circuits d'atenció integral a les famílies, funcionant en xarxa amb altres equips sanitaris, socials i educatius en relació a aquesta problemàtica.

El programa TEVI requereix un treball intens en la comunitat. Es fan reunions regulars de coordinació amb els equips del circuit assistencial de la violència del sector. Amb el Centre de Salut Mental d'Adults i amb el Centre d'Informació i Recursos de la Dona de Cornellà, es revisen les derivacions entre els equips, s'estableixen estratègies conjuntes per millorar la vinculació dels casos i es fa un seguiment del nen-a, la mare i la família. També es realitzem coordinacions en funció de casos amb professionals de la Xarxa: Serveis Socials, Centre de la Dona, Casa de acollida, EAPS, etc., amb l'objectiu d'integrar els abordatges realitzats i donar el suport més idoni a les circumstàncies i necessitats de cada cas i família individual.

Per altra banda, a Cornellà estem integrats en la Comissió Municipal Institucional de Violència de Gènere, formada per representants dels partits polítics, les policies, serveis jurídics, socials i de salut territorials. I el CSMIJ també forma part de la Comissió Municipal de Violència que és de caràcter professional. El CSMIJ tracta de contribuir des de la seva particularitat com equip de salut mental infanto juvenil, en l'abordatge d'aquest fenomen complexa, que té aspectes socials, culturals i psicològics. Històricament aquesta realitat no ha estat reconeguda com a problema fins fa pocs anys. Ara comencem a ser capaços de donar visibilitat al fills i filles testimonis de violència.

Encara queda camí per recórrer, per exemple en la detecció. Està reconegut a la literatura que els clínics i personal sanitari, habitualment neguen que els nens estiguin afectats per la violència i expressen la seva incomoditat en preguntar sobre el tema. De manera que una tasca prioritària és treballar amb els professionals, per sensibilitzar-los i familiaritzar-los amb els símptomes més comuns de l'exposició a la violència, així com integrar-los en el treball en xarxa del sector i facilitar l'accés als serveis de suport i als recursos.

Referencias bibliogràfiques relacionadas amb el VIII Fòrum

Arrubarena, M.I. (2011). *Maltrato Psicológico a los Niños, Niñas y Adolescentes en la Familia: Definición y Valoración de su Gravedad*. En *Psychosocial Intervention* Vol. 20, No. 1, - pp. 25-44.

Anzieu, D., (1998) *El grupo y el inconsciente. Lo imaginario grupal*, Madrid, Biblioteca Nueva

Arisó, O., Masip, J., Ordóñez, M., Ortega, M. (2005). *Cenicienta tiene un mal sueño, Un proceso en el ámbito de la prevención comunitaria de la violencia de género*. Guix, nº 314, pag.58-64

Bauman, Z. (2001) *La sociedad individualizada*. Cátedra, Madrid

Bion, W.R., (1979) *Experiencias en grupos*, Buenos Aires, Paidós

Barudi, J. (1998) *El dolor invisible de la infancia. Una lectura ecosistémica del maltrato infantil*. Barcelona: Paidós

Barudi y Dantagman, M. (2005). *Los Buenos tratos a la infancia. Parentalidad, apego y resiliencia*. Barcelona. Gedisa

Barudi y Dantagman, M. (2011). *La fiesta mágica y realista de la resiliencia infantil*, Barcelona, Gedisa

De Francisco, M. (2008) "Una perspectiva diferente sobre la violencia de genero". *Virtualia #18*. Revista digital de la Escuela de Orientación Lacaniana. virtualia@eol.org.ar

Butlletí del Departament de Benestar Social i Família. Núm. 100. Centre de documentació de Serveis Socials. Recull de publicacions i recursos que tracten sobre la violència en adolescents i joves i sobre la violència exercida pels fills envers els pares. butlleti_dixit@gencat.cat

Caso, M.; Arch, M.; Jarne, A. i Molina, A. (2011) "Guía práctica de exploración de menores" . Madrid. Editorial jurídica Sepin

Fernández Blanco, M. (2009). "La intolerancia de los hombres a la pérdida está detrás del maltrato". Document consultat el 18/07/13 en: www.diariodeleon.es.

Gonzalo, J.L. (2012). *No todo niño viene con un pan debajo del brazo* . Edit. Descleé de Brouwer

Grau N. (2001) *Programas comunitarios de prevención de violencia de género*. Diputación de Barcelona

Horno, P. (2009). *Amor y violencia, la dimensión afectiva del maltrato*. Edit. Descleé de Brouwer

Horno, P. (2008) "Salvaguardar los derechos de los niños en la escuela: la educación afectivo sexual para la prevención primaria del maltrato infantil", *Revista de Educación*, no. 347, septiembre-diciembre, pp 127-140. Document consultat el 18/07/13 en: http://www.revistaeducacion.mec.es/re347_06.html.

Horno, P. "Training of professionals: and essential strategy for eradicating child sexual abuse" in "Council of Europe Child sexual abuse prevention: manual for professionals" Nov 2010.

Imber-Black E. (2000). *Familias y sistemas amplios. El terapeuta familiar en el laberinto*. Buenos Aires. Amorrortu

Linares J.L. (2002). *Del abuso y otros desmanes*. Barcelona. Ed. Paidós

Lorente. M. (2001). *Mi marido me pega lo normal*. Barcelona. Ares y mares. Crítica

Lorente.M. (1999). *Agresión a la mujer*. Granada. Comares

Lloret, I. (2004). *Enfoque narrativo y violencia: intervención con mujeres que sufren maltrato*. *Intervención Psicosocial*, Vol 13, nº 2, Pp 1

Marina, J A. (2004) *La inteligencia fracasada. Teoría y práctica de la estupidez*. Barcelona. Ed Anagrama

J. Masip, L Aramburu, V Lirola, N Roca. 2013 *Desigualdades i Violencia de Género. Intervención grupal y comunitaria en el Dto Horta -Guinardó*. Barcelona . Nuevas Líneas 2015. Naciones Unidas. Document consultat el 20-09-13 <http://www.worldwewant2015.org/fr/node/287429>

Masip J., Pont C., y Salaberry A. (2010) Grupo de mujeres en situación de maltrato. Evolución metodológica. *Revista de Intervención Psicosocial*. Vol.19 nº1, Madrid

Mata, N. (2007) *La manipulación. La perversidad del pequeño poder*. Barcelona. Ed. Plataforma actual

Montserrat, C., Casas, F. y Bertran, I. (2010). "Criterios para la valoración de las situaciones de riesgo o desprotección de los/las niños/as y adolescentes. Una propuesta a partir de la LDOIA". Institut de Recerca sobre Qualitat de Vida (UdG). Disponible en: www.udg.edu/eridigv

Perrone, R, y Nannini, M. (1995). *Violencia y abusos sexuales en la familia*. Editorial Paidós

Rohlf, I. et al. (2000) Género, desigualdades y salud pública. *Gaceta Sanitaria*. 14 (supl 3): 60-71

Rohlf, R. et al. (2008) *Intervenção grupal nos caos de violencia de género. Direitos humanos e emancipação*. Instituto Albam. Brasil

Roca Cortés, N. y Masip Serra, J. (2011). *Intervención grupal en Violencia Sexista..* Editorial Herder

Rojas Marcos, L. (1994). *La pareja rota. Familia, crisis y superación*. Madrid, Espasa Calpe

Sánchez Vidal A. (1993). *Programas de prevención e intervención comunitaria*. Barcelona. Ed. PPU

Siegel, D. (2011). "El cerebro del niño". Editorial Alba, Barcelona

Ubieto, J.R. (2008) Posiciones subjetivas en los fenómenos de maltrato. *Virtualia #18*. Revista digital de la Escuela de Orientación Lacaniana. virtualia@eol.org.ar

Ubieto, J.R. (2012). "Fenómenos de violencia y Trabajo en red". En José R. Ubieto *La construcción del caso en el Trabajo en red. Teoría y práctica* (pp. 203-232). Barcelona: EdiUoc

Walsh F. (2004) *Resiliencia familiar. Estrategias para su fortalecimiento*. Buenos Aires. Ed Amorrortu

White M. (2002) *El enfoque narrativo en la experiencia de los terapeutas*. Barcelona. Ed Gedisa.

Comissió Organitzadora del VIII Fòrum:

Ramon Almirall (Coordinador del programa Interxarxes), **Gemma Blasco i Assumpta Pérez** (CSS Carmel), **Julia Masip** (CSS Guinardó), **Rosa Medrano** (CSMA Horta), **Lali Miró** (CSMIJ Horta Guinardó), **Assumpció Pujol** (Servei de Suport a Programes Socials) i **Mercè Martin** (Oficina de Polítiques d' Igualtat i Drets Civils). Àrea d'Atenció a les Persones. Diputació de Barcelona), **Lidia Ramírez** (Adjunta coordinació del programa Interxarxes), **María Subirà** (EAIA Horta), **Jose R. Ubieto** (CSS Taxonera Vall d'Hebron) i **Tatiana Udina** (Hospital de Día, Nou Barris)

Redacció Infox@rxes 24: Ramon Almirall, Pepa Horno, Mercè Caso, Nùria Mariano, Julia Masip, Fernando Lacasa, Helena Santacana i Lidia Ramírez.
Fotos: Lis Moya i Helena Santacana